

شناسایی و تحلیل ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بحران‌های امنیتی

محسن زنگنه مقدم^۱، مصطفی ساوه درودی^۲، ابراهیم حاجی پور^۳، سیروس داودی^۴

چکیده

توجه ویژه به شناسایی و احصای ابعاد تهدیدها و بحران‌های امنیتی کشور و تلاش در جهت مقابله با این بحران‌ها برای تأمین امنیت ملی هر کشور ضروری به نظر می‌رسد. برای درک صحیح بحران‌های امنیتی، باید از ابزارهای مناسب نظری برخوردار باشیم، زیرا چنین ابزاری کار تجزیه و تحلیل و مطالعه این پدیده را آسان‌تر خواهد کرد. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی، تحلیل و بررسی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بحران‌های امنیتی است. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و رویکرد آن کیفی است. برای جمع‌آوری داده‌ها با ۵ نفر از اساتید و محققان حوزه امنیت مصاحبه‌هایی رودررو، عمیق و با طرح پرسش‌های باز انجام شد. نمونه‌گیری به صورت نظری انجام شد. در ابتدا مجموعه‌ای از مضامین اولیه، طی فرایند کدگذاری باز گردآوری شدند و از آن‌ها شاخص‌هایی استخراج گردید. سپس مؤلفه‌ها و ابعاد بحران‌های امنیتی تعیین شدند و یکایک اجزای مدل تشریح گردیدند.

واژگان کلیدی: بحران، امنیت، بحران امنیتی، تهدید

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حفاظت اطلاعات (نویسنده مسئول) Mohsen.zanganeh.m@gmail.com

۲. دکترای علوم سیاسی و دانشیار دانشکده فارابی mo_doroudi@yahoo.com

۳. دکترای مدیریت گرایش سیاست‌گذاری عمومی و استادیار دانشگاه امام علی (ع)

۴. دانشجوی دکترای عالی جنگ sirosdavoodi23@gmail.com

Identification and Analysis of Dimensions, Parameters and Indexes of Security Crises

Mohsen Zangeneh Moghaddam¹, Mostafa Saveh Doroudi², Ebrahim Haji Pour³,
Sirus Davoudi⁴

Abstract

Particular attention to the identification and extraction of the State dimensions of threats and security crises and attempt to counter these crises to restore national security is necessary to every country. In order to appropriately understand security crises, we should be provided with appropriate theoretical tools, because such tools will make analysis and study of this phenomenon much easier. The main objective of this research is to identify and analyze and investigate dimensions, parameters and indexes of security crises. This research is of applied type from objective perspectives and its approach is of qualitative one. To gather data, face-to-face, deep and open-ended question-type interviews were done with 5 lecturers and researchers of security field. Sampling was done in a hypothetical manner. At first, a series of initial contexts was collected using open coding process and out of them, a number of indexes were extracted. Then parameters and dimensions of security were determined and each of the model elements was described.

Key Words: Crisis, Security, Security Crisis, Threat

-
1. M.S Candidate in Intelligence Protection (Writer-in-charge) Mohsen.zanganeh.m@gmail.com
  2. Ph.D in Political Sciences and Associate Professor , Farabi University, mo_doroudi@yahoo.com
  3. Ph.D in Management, General Policy-Making Discipline, Assistant Professor, Imam Aly University
  4. sirosdavoodi23@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

محیط ما در اثر تحولات مدرنیزاسیون (افزایش جمعیت، شهرنشینی، وابستگی فزاینده به فناوری، تحولات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی) به یک جهان بحران‌زا تبدیل شده است (80-59 Richardson) یکی از مهم‌ترین شاخص‌های جهان پیش رو، ظهور و بروز ناپایداری‌ها و تغییرات شدید و گسترده در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی، زیست‌محیطی و نظامی است که منجر به ایجاد بحران‌های متعدد داخلی و بین‌المللی گردیده است و به دلیل ماهیت چندوجهی بحران، وجود آن، یکی از ویژگی‌های جوامع امروزی محسوب می‌گردد. در واقع بحران پدیده و رویدادی است که در یک سازمان (جامعه) اتفاق می‌افتد و منجر به بروز صدمه، آسیب و تهدید می‌شود به گونه‌ای که عبور از آن مشکل بوده و نیاز به تصمیم‌گیری فوری دارد.

روزنتال^۱ از بحران به وضعیتی یاد می‌کند که با تهدید شدید، عدم قطعیت و احساس فوریت^۲ همراه است و طیف وسیعی از پدیده‌ها مانند فجایع طبیعی و تکنولوژیک، ستیزه‌ها، آشوب‌ها و اقدامات تروریستی را می‌توان در این تعریف جای داد (خان محمدی، ۱۳۸۹: ۲۰۱).

در بحران باید به سرعت ریشه حوادث برای تصمیم‌گیری روشن و اهمیت نسبی ارزش‌های در معرض خطر، مشخص گردد (رابینسون، ۱۳۷۸: ۱۱۷). سرچشمه بحران‌های امنیتی در جوامع، بروز نارضایتی‌های اولیه توده ناشی از احساس آنان از بی‌عدالتی و کم‌توجهی دولتمردان به خواسته‌های آنان است (ساوه درودی، ۱۳۹۵: ۲۰۹). بحران و تهدید همراه هم هستند در واقع بحران پیامد وجود تهدید (نبود امنیت) در ابعاد مختلف است و در صورت انباشتگی، تناوب و تشدید، بحران با سطح تهدید بالا (بحران امنیتی) تشکیل می‌شود و با توجه به اینکه بحران به صورت ناگهانی و اصطلاحاً جرقه‌ای و به دلیل انجام نشدن فرآیندهای اصلاحی ساختاری و به صورت مستقیم و یا تحت تأثیر عوامل خارجی در یک نظام بروز می‌یابند و باعث ایجاد بی‌نظمی و اختلال در امنیت می‌شود و اصول و چارچوب امنیتی یک ساختار سیاسی مورد تهدید شدید ناشی از فشار زمانی به همراه خشونت شدید احتمالی قرار می‌گیرد باید با آگاهی و شناخت و تجزیه و تحلیل دقیق و به موقع؛ ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخصه‌های بحران را شناسایی و نسبت به کنترل و مدیریت آن اقدام کرد.

علائم یک بحران؛ احساس تهدید (تهدید متصور)، فشار زمان و احتمال وقوع جنگ است (Brecher: 78: 1396). بر چر اعتقاد دارد بحران‌ها معمولاً در دو سطح واحد (خرد) و سطح نظام

1. Rosenthal
2. Sense of emergency

(کلان) رخ می‌دهد. در سطح واحد، تصمیم‌گیران نسبت به ارزش‌های اساسی (از قبیل موجودیت‌ها، تمامیت ارضی، رفاه اقتصادی) احساس تهدید می‌کنند و با آگاهی از محدودیت و فشار زمان، درگیر شدن در خصومت‌های نظامی را محتمل می‌دانند ولی بحران در سطح نظام، عینی و با تغییر ساختار همراه است (برداشت از همان منبع). هدف مطالعه امنیتی این است که از تبدیل آسیب‌پذیری‌ها به تهدید، از تبدیل تهدید به بحران جلوگیری کند. ارزش‌های اساسی یک جامعه منطبق بر دغدغه‌های امنیتی یک ساختار سیاسی است و هر لحظه امکان آن وجود دارد این ارزش‌ها مورد تهدید و تعدی قرار گیرد و منجر به ایجاد یک بحران امنیتی گردد. با توجه به ویژگی پیوستگی بحران‌ها (دومینو بودن آن)، با شکل‌گیری بحران امنیتی در یک نقطه از یک محیط سیاسی، آن بحران به سرعت به سایر نقاط آن ساختار سرایت و کلیه نیروهای گریز از مرکز را جذب و هم‌افزایی و همپوشانی بین آنان ایجاد می‌نماید. ویژگی دومینویی بحران، می‌تواند بسیاری از بحران‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سیاسی را به بحران امنیتی و جنگ (داخلی یا خارجی) راهبری نماید.

برای هر ساختاری، امنیت، ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین چیزی است که باید برای مردم سرزمین خود به ارمغان آورد چراکه در سایه‌سار امنیت، یک کشور می‌تواند به آرمان‌های خود همانند رفاه عمومی، عدالت، توسعه‌یافتگی و... دست یابد. محیط امنیتی ج.ا.ایران، به دلیل شرایط ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی ویژه است. عدم توجه به بحران‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... موجبات واگرایی ملی، نابودی زیرساخت‌ها و ایجاد شورش‌های قومی و مذهبی را دامن خواهد زد. از این جهت تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان می‌بایست با شناخت ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های به وجود آورنده یک بحران امنیتی و تحلیل علمی آن، نسبت به پیش‌بینی و پیشگیری آن اقدام نمایند. از این رو محقق در تلاش است تا با انجام این پژوهش و با ارائه تحلیل دقیق و شفاف از این محیط امنیتی، پیش‌بینی و پیشگیری از وقوع بحران‌های امنیتی امکان‌پذیر و شتاب بخشد تا از غافلگیری دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی جلوگیری دغدغه‌های امنیتی متصور را تا حدودی کنترل و مدیریت نماید و به تعبیر آگوست کنت^۱ «از علم پیش‌بینی برآید و از پیش‌بینی، مهار (کنترل)».

چارچوب نظری

امنیت

امنیت در فرهنگ فارسی به معنی آزادی، آرامش، فقدان ترس و عدم هجوم دیگران آمده است.

1. Auguste Comte

ریشه لغوی امنیت، کلمه امن می‌باشد و واژه‌های آرامش یافتن، بیمناک نبودن و نترسیدن را متبلور می‌سازد و دو مفهوم مصدری از "الامن" به‌عنوان دستیابی به اطمینان و آرامش پس از رهایی از ترس نام‌برده می‌شود. در فرهنگ معین، امنیت به معنای ایمن شدن، در امان بودن، بی‌بیمی تعریف شده است. "امنیت" مفهومی "زمینه‌وند" به شمار می‌آید که فهم آن بدون درک شرایط و مقتضیات زمانی و مکانی آن اصولاً میسر نیست. به همین خاطر است که شاهد تعدد و تنوع تعاریف ارائه شده از آن حوزه تخصصی می‌باشیم (افتخاری، ۱۳۸۰: ۲۹-۱۴). امنیت دارای دو بعد ایجابی و سلبی می‌باشد از یک سو اطمینان، آرامش فکری و روحی و از سوی دیگر فقدان خوف، دلهره و نگرانی که موجب سلب آرامش و اطمینان می‌گردند (مرادیان، ۱۳۸۹: ۱۹). افتخاری معتقد است: "امنیت توانمندی تولید فرصت‌ها و مهار تهدیدات است". ره پیک امنیت را مفهومی شامل تمام ابعاد می‌داند که در بسیاری از موارد، از طریق مفهوم تهدید، تعریف و تفهیم می‌شود (همان: ۶۶). امنیت، یعنی حفاظت از خود در مقابل خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی) (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۲).

بحران

تعریف بحران به دلیل اینکه این مفهوم دارای خلأ معنایی بوده و مورد پذیرش و اجماع همگانی نیست امری ساده تصور نمی‌شود. تاجیک اعتقاد دارد رساترین تعریف بحران در فرهنگ چینی بیان شده است در این زبان واژه بحران معادل فرصت خطرناک است یعنی ترکیبی از تهدید و فرصت (تاجیک، ۱۳۷۹: ۶۶). عمید از بحران به معنای آشفتگی یاد می‌کند (عمید، ۱۳۷۴: ۲۷۲). فرهنگ آریان پور این واژه را شور، سرگشتگی، نقطه عطف، سختی و پریشان حال معنا کرده است (آریان پور، ۱۳۷۷: ۳: ۱۲). بحران از ریشه یونانی *krisis* به معنی «تصمیم عاجل» می‌آید بحران یعنی بروز یک آشفتگی یا پریشانی و یا اختلال فیزیکی و روانی ناگهانی و شدید که روند و سیر شرایط عادی را به هم می‌ریزد بحران با ریسک تفاوت دارد، ریسک احتمال بروز خطر و مشکل را می‌گویند، در حالی که بحران، تجلی و عینیت یک خطر است (محمودی، ۱۳۸۲: ۶۲).

از دیدگاه واژه‌شناسان، بحران عبارت است از تغییر عظیمی که به‌طور ناگهانی در یک وضعیت خاص صورت می‌پذیرد. فرهنگ لغات وِبِسْتِر^۱ بحران را نقطه عطف بهتر بودن یا بدتر بودن معنا

1. Webster

کرده است (Clanta, 301:1380). بوث^۱ معتقد است بحران به شرایط فقدان تصمیم، غافلگیری و زمان محدود برای واکنش، مورد تهدید قرار گرفتن اهداف و ارزش‌ها، افزایش اجتماعی بی‌ثباتی، درگیری، خصومت و خشونت دلالت دارد (بوث، ۱۹۹۳: ۶۷). بارنت بحران را در پیوستاری تعریف می‌کند که حادثه^۲ آغاز شده و با واقعه^۳ ادامه می‌یابد به وسیله تعارض^۴ دنبال می‌شود و با بحران^۵ خاتمه می‌یابد (Burnett, 1998, p.476). کاپرمن^۶، ویل کاکس^۷ و اسمیت^۸ اعتقاد دارند بحران به دیدگاه نظاره‌کنندگان آن بستگی دارد. آنچه نزد یک فرد و یا یک گروه بحران قلمداد می‌شود، ممکن است از نظر دیگری بحران نباشد (Kupperman, 1975: 405). در حوزه جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی سیاسی، متفکرانی چون ماکس وبر بحران را در «شرایط اقتدار»، امیل دورکیم^۹ در «ضعف همبستگی‌های هنجار»، آنتونیو گرامشی^{۱۰} در «بحران هژمونی ایدئولوژیک در جامعه مدنی» و یورگن هابرماس^{۱۱} در «ناتوانی از انجام کارکردهای مورد انتظار» تعریف کرده‌اند (تاجیک، ۱۳۷۹: ۵۴ تا ۵۹). تالکوت پارسونز^{۱۲} نیز اختلال در هر یک از کارکردهای چهارگانه جامعه یعنی «تطبیق با شرایط جدید»، «حل تنش‌های اجتماعی»، «حفظ همبستگی اجتماعی» و «نیل به اهداف» را موجد نوع خاصی از بحران می‌داند که ممکن است یک یا ترکیبی از عوامل چهارگانه ایجاد انسجام و همبستگی یعنی «ارزش‌ها»، «هنجارها»، «نقش‌ها» و «تجمع‌ها» را فراگیرد (کرایب، ۱۳۷۸: ۵۳ و ۵۴). بحران مترادف با پدیده نزع است نزع دیپلماتیک تا نزع نظامی، بحران بر این اساس به سطوح خرد و کلان تقسیم می‌شوند. در سطح کلان بحران شامل نزع میان دولت‌ها و در سطح خرد نزع میان گروه‌ها یا عوامل منفرد است (Maccarty, 40: 1381). بحران حالتی است که اهداف و ارزش‌ها در آن تهدید می‌شوند و به دلیل وجود همگرایی برخی رخدادها و

1. Booth

۲. Incident: تنها بخش از سیستم را تحت تأثیر قرار می‌دهد:

۳. Accident: کل سیستم را مختل می‌کند

4. Conflict

۵. Crisis: دارای بعد ادراکی نیز هست

6. Kupperman

7. Wilcox

8. Smith

9. Émile Durkheim

10. Antonio Gramsci

11. Jürgen Habermas

12. Talcott Parsons

محدودیت کنترل آن‌ها، فرصت برای تصمیم‌گیری فوری و کوتاه و انتخاب گزینه‌ها با تردید همراه است معمولاً حالت بحرانی، کوتاه‌مدت و حاد است (رابینسون، ۱۳۷۸: ۱۱۷).

«بحران‌ها می‌توانند در قالب بحران زیستی به معنای رویداد طبیعی یا غیرطبیعی تأثیرگذار در فضای محیطی زندگی، بحران اقتصادی به معنای تأثیر در مؤلفه‌های اقتصادی، بحران سیاسی به معنای عوامل تأثیرگذار بر حاکمیت و نظام سیاسی، بحران اجتماعی به معنای اعتراض در موضوعی خاص و بحران نظامی به معنای جنگ داخلی یا خارجی در فضای جغرافیای کشور ظهور می‌یابند.»^۱

بحران امنیتی^۲

بحران‌های امنیتی شامل بروز پدیده‌هایی است که می‌تواند امنیت ملی یک کشور را در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... تحت‌الشعاع قرار دهد. ساوه درودی معتقد است زمانی بحران عمومی به بحران امنیتی تبدیل می‌شود که اولاً ارزش‌هایی که مورد تهدید قرار گرفته‌اند جز ارزش‌های حساس و حیاتی باشند دوماً ارزش‌های حیاتی مورد تهدید متعلق به سطح کلان جامعه باشد (ساوه درودی، ۱۳۹۰: ۱۴۱).

این بحران‌ها با اهداف سیاسی امتیازگیری، تغییر رفتار یا تضعیف نظام‌های سیاسی ایجاد می‌شود مانند وقوع جنگ، حوادث تروریستی، حمایت‌های برون‌مرزی برای ایجاد و گسترش شورش‌های مدنی و صنفی، دانشجویی قومی و فرقه‌ای (دل‌اورپور اقدم، ۱۳۸۹: ۴۵). تاجیک اعتقاد دارد چنانچه وقوع تهدیدات و یا رخداد حوادث ناشی از آسیب‌ها در هر یک از حوزه‌های امنیت ملی و امنیت داخلی عامل ضربه زدن به ارزش‌های حیاتی جامعه و کمبود زمان تصمیم‌گیری برای واکنش، همراه باشد، بحران، امنیتی تلقی می‌شود (تاجیک، ۱۳۸۴: ۳۴).

«بحران امنیتی متمرکز بر نگرانی‌های مربوط به امنیت ملی است و معمولاً می‌تواند همه اجزا نظام سیاسی را تهدید کند و ممکن است موجب اختلال یا نابودی نهادها شده و تفکر مربوط به دولت را سرکوب، تخریب یا محو نماید. بحران امنیتی مستقیم و سریع است تهدید بحران امنیتی بسیار واقعی و ملموس برای بقاء ارزیابی می‌گردد که غالباً خود با شورش، اقدامات تجزیه‌طلبانه، کودتا، سطوح مختلف درگیری مسلحانه، مداخله نظامی، اشغال کشور و... را به همراه دارد.»^۳

۱. مصاحبه شماره ۲

۳. مصاحبه شماره ۳

پیشینه تحقیق

سهراب خان محمدی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «تعیین ابعاد و مؤلفه‌های بحران انتظامی» به تعریف بحران از دیدگاه انتظامی پرداخته است.

مجید معینی، (بهار ۱۳۹۳) در پایان‌نامه خود با عنوان «کارکرد بهینه حفاظتی فیزیکی در سایت جام جم در شرایط بحران امنیتی با رویکرد پدافند غیرعامل» به ملاحظات پدافند غیرعامل در تأمین حفاظت فیزیکی سایت جام در شرایط ایجاد بحران‌های امنیتی پرداخته است.

عابدین تقی پور (زمستان ۱۳۹۵)، در پایان‌نامه خود با عنوان «نقش سازمان حفاظت اطلاعات نیروی انتظامی در مدیریت بحران‌های امنیتی (مطالعه موردی آشوب‌های شهری تهران در سال ۱۳۸۸)» به میزان آموزش کارکنان، نحوه تعامل ساحفاناجا با فرماندهی انتظامی تهران بزرگ و سازمان‌های امنیتی، امکانات و تجهیزات فنی و... و رابطه آن با هدایت و کنترل بحران امنیتی سال ۸۸ پرداخته است.

رضا رزمجو نودهی، (تابستان ۱۳۹۴)، پایان‌نامه خود را با عنوان «مؤلفه‌های قدرت نرم بسیج در پیشگیری از بحران‌های امنیتی در دهه ۸۰» ارائه و به حضور و گستردگی، آموزش‌های تخصصی بسیج و مردمی بودن آن را از مؤلفه‌های قدرت نرم بسیج در پیشگیری از بحران‌های امنیتی قید نموده است.

مهدی علیخانی صدر، (تابستان ۱۳۹۴)، در پایان‌نامه خود با عنوان «مدیریت جامع بحران‌های امنیتی در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ (با تأکید بر بحران‌های سیاسی-اجتماعی)» بر شناسایی بحران‌های پیش روی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ مبتنی بر زمینه‌های بروز آن در حوزه سیاسی و اجتماعی پرداخته است.

ابعاد بحران امنیتی:

«در بحران امنیتی مهم‌ترین ابعاد با رویکرد تهدید شناسی عبارت‌اند از: تهدیدات سیاسی حقوقی، تهدیدات اقتصادی، تهدیدات اجتماعی (اجتماعی شده) و فرهنگی، تهدیدات زیست‌محیطی، تهدیدات نظامی» (همان). هانا آرنه^۱ معتقد است موضوع اصلی انقلاب فرانسه بر خلاف انقلاب آمریکا، خوشبختی است نه آزادی. از این دیدگاه در بسیاری از

1. Hannah Arendt

جوامع در حال گذار، ریشه بحران‌ها، اقتصادی است. بحران اقتصادی ناشی از فقر و فلاکت باعث تضاد شدید طبقاتی

است. بحران‌های زیست‌محیطی ناشی از تغییرات آب‌وهوایی که حاصل دست‌انسان بوده و یا به‌صورت رخداد طبیعی حادث می‌شوند که شروعی برای خشک شدن رودخانه، تالاب‌ها و دریاچه‌ها گردیده و زمینه‌ساز و جرقه‌ای برای بحران‌های زیستی همانند ریزگردها، گردوخاک، خشک شدن قنوت و... این شاخص‌ها و عوامل موجب انبوه مهاجرت مناطق درگیر به حاشیه شهرهای بزرگ‌شده که فاقد امکانات اولیه رفاهی از جمله مراکز آموزشی، تفریحی، بهداشتی و حتی امنیتی می‌باشند این عین ناامنی است و در چنین شرایطی این مناطق پدیده‌های امنیتی هستند و هر لحظه امکان انفجار آن به دلیل فقر و فلاکت و تضاد شدید طبقاتی متصور است به‌طوری که ادامه و استمرار و عدم مدیریت آن موجب نارضایتی گسترده بخش عظیمی در این جوامع و نهایت حرکت به سمت بحران اجتماعی خواهیم بود. «در فاز اجتماعی تشخیص پدیده‌ها دشوار بوده چراکه هنوز منسجم نشده و هویت نیافته‌اند و نیز زمان برای مدیریت آن‌ها زیاد است، اغلب، مدیران که درگیر امور روزمره بوده و فرصت کافی ندارند و از توجه به پدیده‌هایی که بعداً به موضوع امنیتی تبدیل می‌شوند غفلت می‌ورزند»^۱.

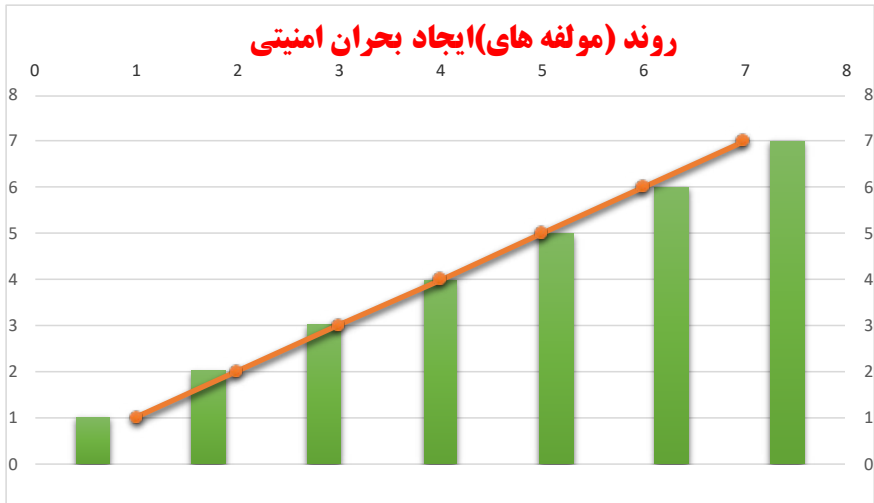
بحران‌های اجتماعی موجب واگرایی و کاهش سرمایه اجتماعی و اعتماد مردم به سیاستمداران و تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان ساختار سیاسی می‌شود شکاف ایجادشده در سطح اجتماع و ناامیدی مردم از تصمیم‌سازان باعث تغییر ذائقه سیاسی مردم و رویگردانی آنان از ساختار سیاسی موجود گردیده و خواهان تغییر در ساختار سیاسی می‌گردند در این مرحله بحران امنیتی خود را نمایان ساخته و تحولات عمده‌ای را پی‌ریزی خواهد نمود.

مدل مفهومی تشکیل بحران امنیتی (محقق ساخته)

مؤلفه‌های بحران‌های امنیتی

«بحران‌های امنیتی زمانی بروز می‌نمایند که سیستم از متوقف نمودن روند فزاینده بی‌ثباتی ساختاری ناشی از شکل‌گیری الگوهای جدید کنش اجتماعی، بازمانده و توانایی تغییر و تطابق مؤثر خود با سیالیت امور و بلعکس را از دست می‌دهد. در چنین شرایطی مؤلفه‌ها و الگوهای معطوف به حفظ بقا نظام سیاسی در شرایط امنیتی شدن تحرکات اجتماعی، از سوی سیستم فعال خواهد شد. در چنین شرایطی می‌توان از بروز بحران امنیتی در سطوح ساختاری صحبت نمود.» و با توجه به پیوستگی ابعاد بحران (زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی) به سرعت سطح، عمق و نفوذ بحران گسترش یافته و تبدیل به بحران امنیتی می‌گردد. «مؤلفه‌های یک بحران در هر یک از ابعاد به لحاظ نظری و عملیاتی متفاوت است و بایستی با مطالعه هر بحران احصاء شود در یک مطالعه می‌توان مراحل شکل‌گیری بحران را مورد توجه قرار داد و هر مرحله را یک مؤلفه در نظر گرفت یعنی مؤلفه پدیده، موضوع، مشکل، مسئله، منازعه (مشاجره)، خطر و بحران. در واقع بروز بحران مقدمه‌هایی دارد و تا شکل‌گیری و ظهور بحران، گفته شده است ۷ مرحله (مؤلفه) باید طی شود.»^۱

توضیح نمودار:

پدیده^۱: نقطه آغازین هر بحرانی، پدیده است، پدیده همان ریشه است که دیده نمی‌شود، قابل لمس نیست اما وجود دارد، در این مرحله واکنش‌ها، گفتاری است فضای اعتراض اجتماعی است.

موضوع^۲: ظهور عینی پدیده است، در این مرحله، واکنش‌ها گفتاری و شروع بحران است. فضای اعتراض اجتماعی است

مسئله^۳: باور به وجود موضوع است در مرحله رفتاری است در واقع واکنش و اعتراض از گفتار به رفتار تبدیل شده است فضا سیاسی گردیده است در مرحله حین بحران محسوب می‌گردد.

مشکل^۴: واکنش‌ها در مرحله رفتاری است اعتراضات گسترده و شدت گرفته است فضا همچنان سیاسی است و به مرحله امنیتی وارد نشده است و حین بحران محسوب می‌گردد.

مشاجره^۵: واکنش‌ها سخت‌افزاری و در حال اوج گرفتن است و از مخاطره به سمت تهدید در حرکت است و در واقع تهدید نزدیک و قابل لمس است مرحله، ورود به فضای امنیتی است.

1. phenomenon
2. subject
3. question
4. problem
5. debate

خطر^۱: تهدید شکل گرفته است قابل لمس است و منافع ملی با تهدید مواجه گردیده است، فضا امنیتی و کنترل واکنش‌ها و اعتراضات سخت گردیده و پاسخ واکنش‌ها، سخت‌افزاری است. در صورت مهار نشدن به اوج بحران نزدیک می‌شویم.

بحران امنیتی^۲: نقطه اوج بحران است فضا کاملاً امنیتی گردیده است برای کنترل و مهار آن قدرت نظامی و نهادهای امنیتی حضور فعال دارند.

شاخص‌های بحران‌های امنیتی

«شاخص‌های بحران امنیتی، نسبی هستند برخی از آن‌ها دلالت قوی‌تر و بعضی به دلیل دور بودن از پدیده (مدلول)، دلالت ضعیف‌تری بر وجود تهدید دارند در یک تقسیم‌بندی کلی، شاخص‌های تشخیص را به سه دسته تقسیم کرده‌اند:

- الف) شاخص قطعی: مانند کشف تسلیحات، خانه‌های تیمی، استقرار پنهان تجهیزات یا جمع‌آوری و بررسی اطلاعات وسیع و سنگین توسط دشمن
- ب) شاخص مقدماتی: این شاخص طرح‌هایی را منعکس می‌کند که قبل از تهدید یا حمله می‌بایست اجرا گردد مانند آموزش نیروها، جذب نیروها، ساماندهی لجستیکی و...
- پ) شاخص ثانوی یا زمینه‌ای: نشان‌دهنده در ضمن و درون محیط یا جامعه می‌باشد. این شاخص‌ها کم‌تر قابل لمس هستند و درک آنان نیازمند دانش و تجربه در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی، تاریخی و فرهنگی است. به‌طور مثال وجود ناامیدی، بی‌اعتمادی، فقر ناگهانی، رشد NEET در جمعیت کشور می‌تواند شاخص‌هایی برای تهدید تلقی شود.» (همان)

---

1. danger
2. security crisis

شاخص

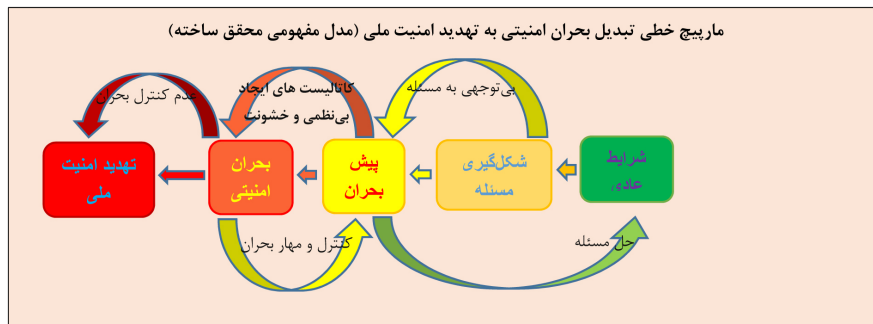
شاخص قطعی

شاخص مقدماتی

شاخص زمینه‌ای

تبدیل بحران امنیتی به تهدید امنیت ملی

«اگر روند امنیتی شدن و بحرانی شدن موضوعات را در طی یک سلسله شرایط در نظر بگیریم که از ایجاد مسئله به سمت پیش بحران و چالش، تنش و درنهایت بحران و تنازع ارتقا می‌یابد، باید تداوم نارضایتی و ضعف امنیتی را یکی از شرایط تبدیل مسئله به پیش بحران و سپس به بحران امنیتی دانست. بحران امنیتی اگر کنترل و مهار نشود، می‌تواند تا سطح تهدید امنیت ملی پیش برود و به آن آسیب برساند. با توجه اینکه امنیت دارای ابعاد سیاسی، اقتصادی، نظامی، اجتماعی، زیست‌محیطی، فرهنگی و هویتی است، بروز و شکل‌گیری مسئله و بی‌توجهی نسبت به حل نمودن آن، در هر یک از زمینه‌های یادشده (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و...) می‌تواند مسئله را به سمت پیش بحران (گذار از مسئله و مشکل به سمت بحرانی و امنیتی شدن مشکل) و سپس بحران امنیتی و تهدید امنیت ملی سوق دهد»^۱.

پیامدهای بحران‌های امنیتی

درجه آسیب‌پذیری هر کشور در مقابل بحران‌های امنیتی به میزان بالایی بستگی به شرایط و زمینه‌های داخلی (میزان و شدت نارضایتی) و خارجی (نفوذ دشمن بر جامعه هدف) آن کشور بستگی دارد. در شرایط داخلی می‌توان به وجود گروه‌های قومی و مذهبی و زمینه‌های جدایی‌طلبی در آن‌ها، اشاره کرد. زمانی که بحران امنیتی به گونه‌ای رشد و گسترش پیدا نماید که تمرکز قدرت مرکزی بر نواحی حاشیه‌ای را کاهش دهد، زمینه برای فعال شدن گسل‌های قومی مذهبی و حرکت‌های واگرایانه و جدایی‌طلبانه آن‌ها فراهم می‌شود. همچنین به هر میزان که دشمن توانسته باشد در «جنگ نرم» و با «ابزارهای قدرت نرم» بین هویت و کیستی ملت با هویت و کیستی حاکمیت دوگانگی ایجاد کند، به همان میزان احتمال آسیب دیدن نظام سیاسی در زمان بحران‌های امنیتی شدید افزایش پیدا می‌کند. «بسته به سطح و نوع بحران امنیتی و میزان بلوغ، پختگی و کارآمدی نظام سیاسی و نیز مرحله توقف آن‌ها می‌توان طیفی از پیامدهای مختلف را برای آن‌ها در نظر گرفت:

- الف) طیف اول: در صورت بلوغ امنیتی و کارآمدی نظام سیاسی: حل مسئله و بحران امنیتی و برگشتن به شرایط باثبات عادی
- ب) طیف دوم: در صورت صرفاً بلوغ امنیتی نظام سیاسی: کنترل بحران امنیتی و برگشتن به شرایط پیش بحران و باقی ماندن مقداری از مسئله (در صورت بروز دوباره بحران احتمال هم‌افزایی این بحران با بحران‌های جدید پیش‌بینی نشده متصور است).
- پ) طیف سوم: شرایط عدم بلوغ سیاسی و ضعف نظام سیاسی: ترکیب و تجمیع بحران‌ها و فراگیر شدن آن و تبدیل به بحران امنیتی که موجب آسیب زدن و تهدید منافع و امنیت ملی ساختار سیاسی می‌گردد. «همان» و باعث:

- ۱- «ناآگاهی، غافلگیری یا بی‌حرکتی و انرسی نظام سیاسی است.
- ۲- پیشروی بحران و در نهایت سرنگونی نظام سیاسی
- ۳- سرکوب بحران امنیتی بدون حل آن تنها بحران را به کمون می‌برد و ممکن است در شرایط مساعد دیگر با بحران‌های دیگر هم‌افزایی ایجاد کند.
- ۴- سرکوب بحران حتی با حل آن همیشه نوعی خاطره ناخوشایند برای نظام سیاسی ایجاد می‌کند. (ایجاد ذهنیت منفی نسبت به ساختار سیاسی در نزد افکار عمومی)
- ۵- سرانجام زنجیره بی‌ثباتی‌های اجتماعی، سیاسی و ناآرامی‌ها ممکن است به آشوب، اعتراض و ناکارآمدی و سرکوب نظام سیاسی منجر شود.
- ۶- بی‌اعتمادی و دلسرد شدن نیروهای امنیتی نظام سیاسی در مقابله با بحران یا ناکارآمدی آن‌ها آخرین سد نفوذ بحران را از بین می‌برد.
- ۷- بحران‌های امنیتی اگر با مساعدت خارجی همراه شود، ممکن است سرنگونی نظام‌های سیاسی را تسریع کند.
- ۸- گسترش و عمق پیدا کردن بی‌نظمی و خشونت (بانفوذ و حمایت خارجی)
- ۹- گسترش گروه‌های تروریستی و جنایت‌کار سازمان‌یافته (بانفوذ و حمایت خارجی)
- ۱۰- تضعیف و کاهش اقتدار و توان دولت مرکزی و شکل‌گیری مناطق فاقد حاکمیت یا مناطق خلأ قدرت و تشدید اختلافات مذهبی، قومی، نژادی و زبانی (این امر می‌تواند در مناطقی از کشور که گرایش‌های جدایی‌طلبانه قومی مذهبی وجود دارد، تحت حمایت خارجی رخ دهد)
- ۱۱- کاهش اعتبار و پرستیژ بین‌المللی کشور
- ۱۲- آسیب جدی امنیت ملی کشور (براندازی، کودتا، درگیری مسلحانه، مداخله نظامی، اشغال کشور و...)
- ۱۳- خطای تحلیل
- ۱۴- عدم حضور در صحنه و مشارکت در جامعه پر دازی» (برگرفته از مصاحبه‌های صورت گرفته)

پیش‌بینی، پیشگیری، مهار و کنترل

«در صورت رخداد بحران امنیتی، مهم‌ترین موضوع در مطالعات امنیتی «مهار» آسیب، تهدید و بحران است. در اینجا حوزه اندیشه و نظر رو به سوی عرصه عملی نیل خواهد کرد. به تعبیر آگوست

کنت «از علم پیش‌بینی برآید و از پیش‌بینی، مهار (کنترل)» در واقع مرحله مهار، مرحله تحلیل سیاسی^۱ و نگارش سیاست‌نامه برای حل یک مسأله فوری امنیتی است.^۲

مدیریت بحران را می‌توان فرآیند به‌کارگیری جامع، بهینه و سریع منابع در دسترس دولت برای کنترل ناآرامی‌های داخلی با حداقل خسارت دانست (تاجیک، ۱۳۸۴). هنر مدیران امنیتی هر ساختار سیاسی جلوگیری از وقوع آن است. «پیش‌بینی بحران امنیتی و پیشگیری از وقوع آن از اهمیت والایی در مدیریت بحران برخوردار است. به این منظور نخست باید به تبیین پدیده‌های بیرونی بحران‌های امنیتی پرداخت. تبیین به دنبال شناخت قوانین عام و گزاره‌های راجع به حادثه‌ای است که رخ داده است. برای نمونه چرا پس از هر انقلابی یک جنگ به‌نظام سیاسی انقلابی تحمیل می‌گردد. یا چه پدیده‌ای منجر به تهدیدات سیاسی یا حمله نظامی یک کشور علیه کشور دیگر خواهد شد.

دومین مرحله درک موضوع بحران و ابعاد و جنبه‌های مختلف آن است. در اینجا بررسی فاعلانی که در انجام یک رخداد شرکت داشتند، مورد توجه قرار می‌گیرد. هدف از این امر این است که چه مسائلی به درک بهتر واقعیت خارجی کمک می‌کند. درک فاعلان به درک موقعیت یک رخداد یاری می‌رساند. برای نمونه پس از هر انقلابی، جنگی رخ داده است، اما علت معنایی رخداد هر جنگ در انقلاب‌های مختلف متفاوت است. در عین حال در درون هر انقلابی ویژگی‌هایی وجود دارد همانند چالش بانظم مستقر که می‌تواند زمینه‌ساز یک جنگ گردد. درک معنایی موقعیت هر انقلاب و فاعلان آن در نوع جنگ، تداوم و پایان آن ضروری است. یا تصمیم‌گیرندگان یک کشور از شرایط حمله نظامی چه ادراکی دارند.

سومین عنصر مهم در بحران‌های امنیتی پیش‌بینی رخداد آینده است. هدف هر مطالعه کاربردی این است که با مطالعه وقایع رخ داده، از پیامدهای نامناسب آن در آینده پرهیز کند. برای نمونه هدف مطالعه امنیتی این است که از تبدیل آسیب‌پذیری‌ها به تهدید، از تبدیل تهدید به بحران جلوگیری کند. پیش‌بینی این موضوع که چه زمانی و چگونه آسیب‌ها به وضعیت وخیم‌تری نیل می‌کند، می‌تواند نقش مهمی در تصمیم‌گیری و حفاظت از یک کشور و نظام سیاسی داشته باشد. پیش‌بینی یک موضوع می‌تواند وقوع یک رخداد ناخوشایند را سد کند. یا اگر انقلاب خرابی‌های فراوانی برای یک کشور دارد، بررسی راه‌های جلوگیری آن و پیش‌بینی اصلاح امور می‌تواند روال مناسب‌تری برای یک نظام سیاسی ایجاد کند «(همان).

1. policy analysis

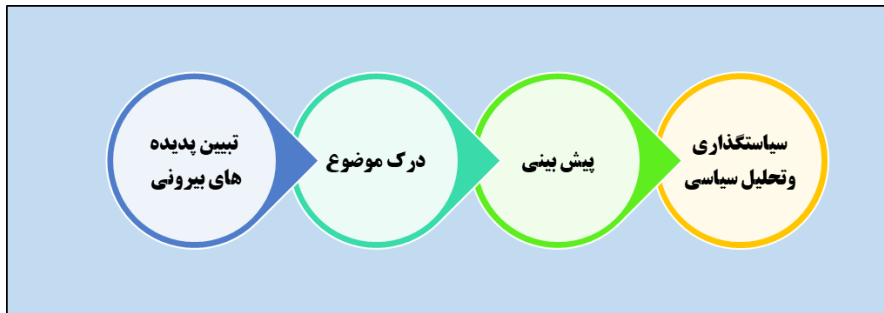

نکته مهمی که در اینجا نیاز به توجه دارد این است که معمولاً بین تبیین و پیش‌بینی نوعی همانندی ساختاری^۱ پدید می‌آید. به عبارت دیگر، هر تبیینی لاجرم پیش‌بینی خاصی را نیز در پی دارد. اگر تبیین پدیده‌های بیرونی نشان از این دارد که روابط بین دو کشور رو به وخامت است، پیش‌بینی این خواهد بود که در صورت تداوم این وضعیت جنگ گریزناپذیر خواهد بود. به نوعی تبیین در درون خود نوعی پیش‌بینی را در پی دارد؛ هر چند تبیین اشاره به رخدادی است که رخ داده و پیش‌بینی اشاره به رخدادی است که قرار است رخ بدهد. لذا در اینجا به جای همانندی شاید بتوان گفت نوعی تناظر بین تبیین و پیش‌بینی وجود دارد. به هر میزان که تبیین مناسب‌تر باشد، پیش‌بینی امکان‌پذیرتر است و هر گاه پیش‌بینی تا حد زیاد به وقوع بپیوندد، نشانه درستی تبیین است. بر این اساس، تبیین و پیش‌بینی یک پیوستاری است که اولی دومی را طرح می‌کند و دومی اولی را تأیید یا رد می‌کند. در عین حال باید به این نکته هم تأکید کرد که در شرایطی که پیش‌بینی درست از کار در نمی‌آید، لزوماً به معنی تبیین نادرست نیست، بلکه امکان دارد متغیرهای دخیل دیگری مداخله داشته باشند که در زمان طرح تبیین مطرح نبوده و بعداً مطرح شده است. لذا در بررسی پیش‌بینی و درستی و نادرستی آن نیز باید محتاط بود و نسبت به تبیین‌ها دقت بیشتری داشت. یکی از محورهایی که ممکن است در تناظر میان تبیین و پیش‌بینی نوعی اخلال ایجاد کند، عدم درک متناسب با تبیین است که ممکن است ناشی از درک فاعلان و تصمیم‌گیرندگان از موضوع باشد. این بحثی است که در موضوع تصمیم‌گیری از آن به تفاوت محیط روانی با محیط واقعی و عملیاتی گفته می‌شود» (همان).

«مهم‌ترین موضوع در مطالعات امنیتی «مهار» آسیب، تهدید و بحران است. در اینجا حوزه اندیشه و نظر رو به سوی عرصه عملی نیل خواهد کرد. به تعبیر آگوست کنت «از علم پیش‌بینی برآید و از پیش‌بینی، مهار (کنترل)». این عنصر در مطالعات امنیتی آن را از مطالعات سیاسی به ویژه در شرایط بحرانی و مدیریت بحران‌های امنیتی کاملاً متمایز می‌سازد. مطالعات امنیتی در کنار تبیین، درک شرایط، پیش‌بینی باید راه کارهای عملی برای رفع تهدیدات و آسیب‌ها ارائه می‌کند. این کار یکی از وظایف این نوع مطالعات برای حفظ نظام سیاسی، کشور و مردم است. عنصر مهار حوزه‌ای است که عرصه استراتژیک دولت را مدنظر دارد و تنها قرار نیست که به توصیه‌های کلی، میان مدت یا بلندمدت و بطئی اشاره شود، بلکه در این نوع مطالعات هدف، دادن راه کار عملی و قابل پیاده‌سازی برای رفع بحران حتی در کوتاه‌مدت است. لذا تا مرحله پیش‌بینی، بخش اصلی

1. Structural Identity

مطالعات امنیتی به دنبال یافتن استراتژی‌های مختلف امنیتی یا مطالعه سیاست‌گذاری^۱ است ولی مرحله مهار، مرحله تحلیل سیاسی^۲ و نگارش سیاست‌نامه برای حل یک مسأله فوری امنیتی است «همان»

مدل مفهومی مهار بحران امنیتی (محقق ساخته)

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش‌های علمی بر اساس هدف، می‌تواند چهار هدف متفاوت را دنبال کند. بنیادی، کاربردی، ارزشیابی و توسعه‌ای (دانایی‌فرد، ۱۳۸۷، ۳۲). علاوه بر این بر اساس نحوه به دست آوردن داده‌های موردنیاز به پژوهش‌های کمی، کیفی و آمیخته (کیفی و کمی) دسته‌بندی می‌شوند. پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی بوده و از نظر روش گردآوری داده‌ها، کیفی محسوب می‌شود.

راهبرد مورد استفاده در این پژوهش، نظریه داده بنیاد است. این راهبرد روشی نظام‌مند و کیفی برای خلق نظریه‌ای است که در سطحی گسترده به تبیین فرآیند، کنش یا کنش متقابل موضوعی با هویت شخصی می‌پردازد (Kersol, 2002)^۲.

رویه گردآوری و تفسیر داده‌ها

داده‌های کیفی از خلال مصاحبه‌های عمیق با مشارکت‌کنندگان پژوهش گردآوری شد. به این صورت که با ۵ نفر از اساتید و محققین حوزه امنیت ملی در ارتباط با ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های

1. policy study
2. policy analysis
3. Creswell

بحران امنیت ملی، مصاحبه‌هایی رودررو، عمیق و با طرح پرسش‌های باز، بین ۳۰ تا ۶۰ دقیقه انجام شد. نمونه‌گیری به صورت نظری انجام شد. نمونه‌گیری نظری نوعی نمونه‌گیری هدفمند است که پژوهشگر را در خلق یا کشف نظریه یا مفاهیمی که ارتباط نظری آن‌ها با نظریه در حال تکوین اثبات شده است، یاری می‌کند. در نمونه‌گیری نظری از رویدادها نمونه‌گیری می‌شود نه لزوماً از افراد و اگر به سراغ افراد می‌رویم باهدف کاوش رویدادهاست، رویدادهایی که نشانگر مقوله‌های گوناگون مرتبط با پدیده مورد بررسی پژوهش هستند. راهنمای نمونه‌گیری نظری، پرسش‌ها و مقایسه‌هایی هستند که در خلال تجزیه و تحلیل مفاد مصاحبه‌ها با افراد بروز می‌یابند و موجب می‌شوند مقوله‌های مناسب، خصوصیات و ابعاد آن‌ها کشف شوند. کدگذاری داده‌ها نیز هم‌زمان با گردآوری آن‌ها انجام می‌گیرد (Corbin, J. and Strauss. 1998) سؤالاتی طرح گردید مصاحبه‌ها ضبط گردید تا با مرور چند نمونه‌گیری نظری تا رسیدن مقوله‌ها به اشباع نظری ادامه یافت؛ مقصود از اشباع نظری یعنی مرحله‌ای که در آن دیگر داده‌های جدیدی در ارتباط با مقوله پدید نیایند، مقوله گستره مناسبی یافته و روابط بین مقوله‌ها برقرار و تأیید شده باشند.

کدگذاری داده‌ها:

کدگذاری، رویه‌ای نظام‌مند است که توسط استراوس و کوربین برای کشف مقوله‌ها، مشخصه‌ها و ابعاد داده‌ها توسعه داده شده است. در این پژوهش، بر اساس این کدگذاری، مدلی نظری توسعه می‌یابد تا شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و ابعاد بحران امنیت ملی تشریح و تبیین کند. گفتنی است، فرایند جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها در این روش تحقیق به صورت زیگزاگی و هم‌زمان انجام می‌گیرد. جمع‌آوری داده‌ها تا جایی ادامه پیدا می‌کند که پژوهشگر در داده‌ها به مرز اشباع برسد و مفاهیم مرتبط با بحران امنیت ملی توسط مصاحبه‌شوندگان مختلف مطرح می‌شوند تکراری شده و مطلب جدیدی به مدل اضافه نشود. هم‌زمان با گردآوری داده‌ها از ۵ نفر از اساتید و محققین حوزه امنیت ملی در ارتباط با ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بحران امنیت ملی، کدگذاری داده‌ها نیز انجام گرفت. پاسخ‌دهندگان در پاسخ به سؤال‌های مرتبط با بحران امنیت ملی به تشریح ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بحران امنیت ملی پرداختند و از جملات و دیدگاه‌های این افراد، کدهای اولیه استخراج گردید. در مرحله بعد، کدهای مشترک و مورد تأکید کلیه مصاحبه‌شوندگان به عنوان کدهای نهایی مشخص شد. در این پژوهش به‌طور کل، کدهای مستخرجه در قالب ۵ بعد ۱۸ مؤلفه و ۸۴ شاخص دسته‌بندی شده است. در جدول زیر ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بحران امنیت ملی آورده شده است.

جمع‌بندی داده‌ها

جمع‌بندی حاصل از مصاحبه در قالب جدول زیر قابل مشاهده است:

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص
سیاسی	اقدام گفتاری سیاسی	اتهامات سیاسی، تهدید لفظی (تهدید نظام سیاسی به سرنگون کردن رژیم حاکم)، جنگ لفظی، تهدید به کاهش قدرت در نظام بین‌الملل و با زیرسیستم منطقه‌ای
	اقدام رفتاری سیاسی	اتحاد حریفان، تحریم‌های دیپلماتیک، نقض پیمان‌ها، تنش در روابط دیپلماتیک، چالش مشروعیت، تحریک افکار عمومی از طریق رسانه‌ها، ترور شخصیتی، اجبار به تغییر رفتار، ایجاد واگرایی ملی، ایجاد و هدایت تنش‌های سیاسی - دوقطبی سازی، تغییر نهادهای نظام سیاسی، استحالته از درون، نفوذ در نخبگان حاکم، منزوی کردن دیپلماتیک، تحریم‌های سیاسی، اقدامات یک‌جانبه‌گرایی علیه امنیت ملی،
	عملیات روانی	تبلیغ جدایی دین از سیاست، ترویج سکولار و ترغیب به آن، تخریب عملکرد دولت‌ها در نزد افکار عمومی و ایجاد فاصله و گسست بین مردم و دولت‌ها، تغییر ترجیحات سیاسی، رواج و نشر شبهات و شایعات سیاسی،
اقتصادی	اقدام گفتاری اقتصادی	جنگ لفظی اقتصادی همانند تهدید به تحریم، تحریک صنفی،
	اقدام رفتاری اقتصادی	اختلاس، رشوه، بهره‌برداری نامشروع از منابع دولتی، نظام‌مند شدن فساد در کشور، بی‌توجهی به کیفیت تولیدات داخلی، ترویج و توجه بیش‌از اندازه به واردات بجای تولید داخل، ایجاد خلل در تأمین نیازهای اساسی
	عملیات روانی	تلاش رسانه‌ای برای تغییر الگوی مصرف، رواج تجمل‌گرایی و اسراف‌گرایی، ترویج فرهنگ اسراف، ایجاد نارضایتی اقتصادی، تحقیر باور ملی در عرصه صنعت و تولید

اعتصاب، تحصن، توصیه به نافرمانی مدنی، ایجاد نارضایتی مدنی، کاهش اعتماد و سرمایه اجتماعی، ایجاد واگرایی قومی و مذهبی، جلوگیری از انسجام و روحیه ملی، کاهش آستانه تحمل جامعه	اقدام گفتاری اجتماعی و فرهنگی	اجتماعی و فرهنگی
توصیه و ترغیب به تغییر سبک زندگی، کمک به فرار مغزها، تحقیر فرهنگی، توصیه و ترغیب به الگوهای غیر ملی، ایجاد شکاف بین لایه‌های اجتماعی	اقدام رفتاری اجتماعی و فرهنگی	
نفوذ در نخبگان اجتماعی، تحریک افکار عمومی از طریق سلبریتی‌ها، تسخیر اذهان عمومی، ایجاد یاس و ناامیدی، کوچک انگاری هویت، کوچک انگاری حس میهن‌دوستی، تشکیک در تقدس باورهای دینی	جنگ نرم	
جنگ تمام‌عیار، جنگ داخلی، اشغال، کودتا، تروریسم، فعالیت و اقدام پنهان (حمایت از نیروهای ضد دولتی)، تحریک به تجزیه‌طلبی گروه‌های قوم‌گرا، بمباران یک هدف بزرگ، برخورد و درگیری در مرزها	اقدام گفتاری براندازانه	نظامی
آشوب، شورش، قتل عام، اقدام قهرآمیز توسط عوامل خرابکار،	اقدام خرابکارانه	
تهدید تمامیت ارضی و یکپارچگی کشور و الحاق بخشی از کشور به کشور دیگر، تهدید موجودیت کلی کشور، تهدید بقای ساکنان کشور، جلوگیری از افزایش توان رزمی، عقد قرارداد نظامی با گروه‌های متخاصم، تهدید مراکز حیاتی و حساس	تهدید	
اعزام مستشار نظامی، آموزش گروه‌های نظامی مخالف نظام	فعالیت شبه‌نظامی	
نمایش قدرت نظامی توسط یک کشور خارجی (مانور)، تحرک و تغییر آرایش نیروهای متخاصم، کاهش شایستگی رزمی نیروها، ترویج روحیه عدم رضایت‌مندی در بدنه نیروهای نظامی	عملیات روانی	

ریز گرد، طوفان شن، سیل، سونامی، زلزله، خشک شدن قنوات، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها و تالاب‌ها	حوادث طبیعی	زیست‌محیطی
آتش‌سوزی مراتع و جنگل‌ها توسط انسان، اشتباه در تأسیسات هسته‌ای، سدسازی غیراصولی، پروژه‌های انتقال آب، آلودگی آب، آلودگی هوا	حوادث انسان ساخته	
بیوتروریسم (تروریسم زیستی)-آگرو تروریسم (تروریسم کشاورزی)	امنیت غذا	

نتیجه‌گیری

از بحران‌گریزی نیست چراکه بحران شاخص و نشانه‌ای از جوامع امروزی است و میزان ادراک آن بسته به شرایط ساختار سیاسی متفاوت است. «مهم‌ترین هنر مدیران امنیتی، کنترل بحران‌های امنیتی نیست بلکه اجازه ندادن برای شکل‌گیری آن است.» این هنر سیاست‌گذاران هر ساختار سیاسی است تا با پیش‌بینی بحران و به‌کارگیری ابزارهای در اختیار، از بروز آن پیشگیری و در صورت وقوع، آن را کنترل و مهار نموده و تهدید ایجادشده را با نگاه بازخورد سیستمی به فرصت تبدیل نمایند و بقا و ثبات ساختار سیاسی را تضمین نمایند.

امنیت زمانی پایدار و کم‌هزینه است که متکی بر رضایت مردم باشد. یکی از اصلی‌ترین وظایف سیاست‌گذاران جلوگیری از تبدیل نارضایتی به نفرت است سیاست‌گذاران باید به سمت ایجاد فضای شهروند مدار، غیررانتی و کارآمد حرکت نمایند چراکه اگر کشور دچار بحران مشروعیت، بحران هویت، بحران توزیع، بحران کارآمدی و. گردد و این موضوع عمومیت پیدا نماید آینده نابسامانی پیش رو خواهد بود.

به نظر محقق سیاست‌گذاران برای پیشگیری از ایجاد هرگونه بحران امنیتی باید: از ایجاد فضای امنیتی و گر زدن هر صدای اعتراضی به امنیت جلوگیری نمایند، بوزان معتقد است داشتن نگاه امنیتی به مسائل، خود، تهدید است. پیش‌بینی مکانیسمی برای بیان اعتراض تا از تبدیل اعتراض به انفجار جلوگیری گردد. بایستی از نسبت دادن هرگونه اعتراض خرد و کلانی به دیگران خودداری نماییم. انکار درمانی مشکلات و اعتراض‌های مدنی، شیوه صحیح درمان بحران‌ها نیست بایستی اصلاحات اقتصادی انجام داد با فساد به‌صورت جدی و فراگیر و نه گزینشی برخورد نمود، توجه

به اتحاد و دوری از مرزبندی‌های سلیقه‌ای و دوقطبی‌سازی (خودی و غیر خودی) در جامعه، نظام بایستی به سمت عدم جانبداری از افراد و گروه‌های خاص و اتخاذ بی‌طرفی نسبت به همه اقشار و جناح‌ها حرکت نماید. به مبارزه با بیکاری، فقر و فلاکت و مقابله با توسعه حاشیه‌نشینی از طریق توجه ویژه به شهرهای کوچک و روستاها توجه شود. سن ژوست یکی از انقلابیون معروف انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه می‌گوید ((تنگ‌دستان نیروی زمین هستند)). از هماهنگی بین رشد جمعیت و رشد اقتصادی، توسعه فن‌آوری، تقویت حس میهن‌دوستی، ایجاد سازوکار برای انتخابات‌اتر بخش و کارآمد با حضور تمام طیف‌های سیاسی بدون اعمال نظر سلیقه خاصی نباید غافل شد، سیاست‌گذاران بایستی از خود انزوایی پرهیز و به تعامل با دنیا و کشورهای تأثیرگذار نظام بین‌الملل و دوری از تنش سیاست خارجی توجه نمایند، اولویت نگاه سیاست‌گذاران بایستی به داخل، افزایش تولید داخلی و منابع کشور در جهت توسعه زیرساخت‌های اقتصادی کشور و افزایش رفاه عمومی کشور باشد. ما نمی‌توانیم بدون داشتن زیرساخت قوی اقتصادی و اجتماعی در داخل کشور، قادر به پیاده‌سازی سیاست‌های خود در خارج از مرزها و پیاده‌سازی راهبرد عمق استراتژیک باشیم، برای فرار از فقر و فلاکت که جرقه و شروع‌کننده بحران‌های امنیتی می‌توانند باشند بایستی به توسعه رفاه عمومی مردم توجه ویژه گردد تا به منازعه داخلی منجر نگردد. استفاده از خشونت در درازمدت منجر به کاهش اصلی‌ترین سرمایه و اعتبار هر ساختار سیاسی یعنی سرمایه اجتماعی خواهد شد. ایجاد سازوکاری برای جلوگیری از فرار مغزها و فرار سرمایه‌ها، اصلاح سیاست‌های یک‌جانبه و اشتباه که بحران‌آفرین بوده‌اند با سهیم کردن نخبگان علمی، افزایش بلوغ امنیتی سازمان‌های امنیتی، سیاست‌گذاران و مردم، برخورد با مفسدان اقتصادی، امنیت شغلی، خودکفایی در تولید کالاهای اساسی، امنیت فکری و ذهنی، آزادی اندیشه، حفظ حریم محیط زیست و جلوگیری از تخریب زیست، توجه به شاخص‌های سلامت هوا و سلامت آب، توجه به امنیت غذایی، توجه به بهداشت جسمی و روحی، تضمین امنیت اخلاقی، روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار، مقابله با قاچاق کالا و ارز و... از دیگر مواردی است که تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران باید به آن توجه نمایند.

فهرست منابع

- آریانپور، (۱۳۷۷). فرهنگ پیش رو آریانپور، انگلیسی-فارسی، تهران، نشر جهان رایانه.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۰). فرهنگ امنیت جهانی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- برچر، مایکل و همکاران (۱۳۹۶). بحران، تعارض و بی‌ثباتی، مترجم علی صحبدل چاپ دوم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بوزان، باری (۱۳۷۸). مردم، دولت‌ها و هراس، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۷۹). مدیریت بحران، نقدی بر شیوه‌های تحلیل و تدبیر بحران در ایران، تهران: فرهنگ گفتمان.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۴). مدیریت بحران (نقدی بر شیوه‌های تحلیل و تدبیر بحران)، تهران، فرهنگ گفتمان.
- دانایی‌فرد، حسن. (۱۳۸۷). روش‌شناسی پژوهش کمی در مدیریت. تهران: صفار.
- دلاور پور اقدم، مصطفی (۱۳۸۹). امنیت نرم و منافع ملی ج.ا.ا، مجلس شورای اسلامی، تهران، مرکز پژوهش‌ها.
- جیمز. آرابینسون (۱۳۷۸). بحران (گزیده مقالات سیاسی-امنیتی، جلد اول)، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ دوم، صص ۱۱۸-۱۱۷.
- حبیبیان، محمدحسن (۱۳۹۵). داعش حقیقی و حقیقت داعش (ساخت گفتمانی داعش در بحران سازی نوشته مصطفی ساوه درودی)، تهران، پژوهشکده مطالعات کاربردی قلم.
- خان محمدی، سهراب و همکاران (۱۳۸۹). فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی (تبیین ابعاد و مؤلفه‌های بحران انتظامی)/سال پنجم، شماره اول، بهار.
- خانیکی، هادی (۱۳۸۷). ارتباطات مخاطره، ارتباطات بحران: زمینه‌ها، مفاهیم و نظریه‌ها، فصلنامه رسانه شماره ۷۴.
- ساوه درودی، مصطفی (۱۳۹۰). مدیریت بحران‌های امنیتی، پژوهشکده مطالعات کاربردی فارابی، تهران.
- عمید، حسن (۱۳۷۴). فرهنگ عمید، تهران، نشر امیرکبیر.
- کرایب، یان (۱۳۷۸). نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس، ترجمه عباس مخبر، تهران: نشر آگه.
- کلانتا، گالیش (۱۳۸۰). بحران (موسسه تحقیقاتی روابط عمومی، مترجم) تهران، موسسه

تحقیقاتی روابط عمومی.

-مرادیان، محسن (۱۳۸۹). مبانی نظری امنیت، دانشکده علوم و فنون فارابی، تهران.
-محمودی، سید محمود (۱۳۸۲). نقش سیستم‌های اطلاعاتی در مدیریت بحران، مجله مدیریت فرهنگ سازمانی، شماره ۴، صص ۹۲-۵۹.

-مک کارتی، شاول (۱۳۸۱). نقش اطلاعات در مدیریت بحران، ترجمه تاجیک، محمدرضا، تهران، نشر فرهنگ گفتمان.

-Richardson, B» *Crisis management and management strategy-time to loop the lopp?* "Disaster prevention and management, 1994, 3 /3:59-80

-Booth S (1993). *Crisis management strategy Competition and changes in modern enterprises*. New York: Routledge

-Burnett ' john.j.(1998). *A strategic approach to managing crisis* ' public relation review ' vol 24 'no4 'pp.457-488

- Corbin, J.and Strauss, A. (1998). *Basic of qualitative Research (3ed), Basic of qualitative research, Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand oask, USA: Sage

-Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000) .*Determining Validity in Qualitative Inquiry*. Theory into Practice, Vol. 39

-Kupperman R.H, Wilcox, R.H, and Smith, H.A (1975), "Crisis Management, Some opportunities", Science No. 187, Feb. 1975